

NPTEL ONLINE CERTIFICATION COURSES

INTERMEDIATE LEVEL OF SPOKEN SANSKRIT

DR. ANURADHA CHOUDRY

**DEPARTMENT OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
IIT KHARAGPUR**

Lecture 45: Summary and Conclusion

CONCEPTS COVERED

- ❑ Summary of Course content
- ❑ Revision and practice of धातुरूप (dhāturūpa – verb conjugation) and introduction of verb conjugation table and song
- ❑ Revision and practice of शब्दरूप (śabdarūpa – word forms) and introduction of noun declension songs
- ❑ Building of vocabulary

**परिचयः paricayaḥ - Introduction of
धातुरूपसारणी dhāturūpasāraṇī song**

धातुरूपसारण्याः गीतम् dhāturūpasāraṇyāḥ gītam

अद्य श्वः आर्य ह्यः विधिपूर्वकम्॥

adya śvaḥ ārya hyaḥ vidhipūrvakam ||

आमि आनि अम् यम्, ए ऐ ए य।

āmi āni am yam e ai e ya |

आवः आव आव एव हे है हि हि॥

āvaḥ āva āva eva he hai hi hi ||

यूयं थ त ध्वे ध्वम्।

yūyaṁ tha ta dhve dhvam |

त्वं सि स् से स्व थास्॥ आमि आनि ....

tvam si s se sva thās || āmi āni ...

न्ति न्तु न् युः ते न्ते न्ताम् न्त रन्।

nti ntu n yuḥ te nte ntām nta ran |

ति तु त् सः ते ताम् त॥ यूयं थ त ...

ti tu t saḥ te tām ta || yūyaṁ tha ta ...

तस् ताम् तौ एते एताम् एयाताम्।

tas tām tau ete etām eyātām |

थस् तम् युवाम् एथे एथाम् एयाथाम्॥ यूयम् थ त ... thas tam yuvām ethe ethām eyāthām || yūyam tha ta...

धातुरूपसारण्याः गीतम् dhāturūpasāraṇyāḥ gītam

अद्य श्वः आर्य ह्यः विधिपूर्वकम्॥
adya śvaḥ ārya hyaḥ vidhipūrvakam||

आमि आनि अम् यम्, ए ऐ ए य।
āmi āni am yam, e ai e ya|

आवः आव आव एव, हे है हि हि॥
āvaḥ āva āva eva, he hai hi hi||

यूयं थ त, ध्वे ध्वम्।
yūyam tha ta, dhve dhvam|

त्वं सि स्, से स्व थास्॥ आमि आनि....
tvam si s, se sva thās|| āmi āni ....

न्ति न्तु न् युः ते, न्ते न्ताम् न्त रन्।
nti ntu n yuḥ te, nte ntām nta ran|

ति तु त् सः, ते ताम् त॥ यूयं थ त.....
ti tu t saḥ, te tām ta|| yūyam tha ta.....

तस् ताम् तौ, एते एताम् एयाताम्।
tas tām tau, ete etām eyātām|

थस् तम् युवाम्, एथे एथाम् एयाथाम्॥ यूयम् थ त...
thas tam yuvām, ethe ethām eyāthām|| yūyam tha ta...

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

परिचयः paricayaḥ - Introduction of
धातुरूपसारणी dhāturūpasāraṇī table

		+इष्य+ अद्य, श्वः	आर्य	अ+ ह्यः	+ए+ विधिपूर्वकम्		
1.	[अहम्]	आमि	आनि	अम्	यम्		परस्मैपदी
		ए	ऐ	ए	य		आत्मनेपदी
2.	[आवाम्]	आवः	आव	आव	एव		परस्मैपदी
		+ हे	+है	+हि	+हि		आत्मनेपदी
3.	यूयम्	थ	त				परस्मैपदी
		ध्वे	ध्वम्				आत्मनेपदी
4.	त्वम्	सि	ख	स्			परस्मैपदी
		से	स्व	थास्			आत्मनेपदी
5.	[ते]	न्ति	न्तु	न्	युः	ते	परस्मैपदी
		न्ते	न्ताम्	न्त	रन्		आत्मनेपदी
6.	[सः]	ति	तु	त्		सः	परस्मैपदी
		ते	ताम्	त			आत्मनेपदी
7.	[तौ]	तस्	ताम्			तौ	परस्मैपदी
		एते	एताम्		एयाताम्		आत्मनेपदी
8.	[युवाम्]	थस्	तम्			युवाम्	परस्मैपदी
		एथे	एथाम्		एयाथाम्		आत्मनेपदी

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

**परिचयः paricayaḥ - Introduction of
शब्दरूपसारणी śabdarūpasāraṇī**

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

प्रश्नः praśnaḥ	सर्वनामपदम् sarvanāmapadam	विशेष्यः viśeṣyaḥ	धातुः dhātuḥ
कः > कौ > के	सः / एषः > एतौ > एते सा / एषा > एते > एताः	जनकः > कौ > काः; ज्ञानी > निनौ > निनः भवान् > वन्तौ > वन्तः; दाता > तारौ > तारः; पिता > तरौ > तरः गुरुः > रू > रवः; कविः > वी > वयः	वर्तमानकालः वर्तते > तेते > तन्ते वर्तसे > तेथे > तध्वे वर्ते > तावहे > तामहे
का > के > काः	एतत् > एते > एतानि त्वम् > युवाम् > यूयम्	अम्बा > बे > बाः; भवती > त्यौ > त्यः; सीमा > नौ > नः सरित् > तौ > तः; माता > तरौ > तरः धेनुः > नू > नवः; मतिः > ती > तयः	भविष्यकालः वर्तिष्यते ...
किम् > के > कानि	अहम् > आवाम् > वयम्	मित्रम् > त्रे > त्राणि; नाम > मनी / म्नी > मानि भवत् > ती > न्ति; धातृ > तणी > तृणि मधु > नी > धूनि; वारि > र्णी > रीणि	
कुत्र	एतम् > एतौ > एतान्	जनकम् > कौ > कान् ; ज्ञानिनम् > नौ > नः भवन्तम् > वन्तौ > तः; दातारम् > रौ > तृन्; पितरम् > तरौ > तृन् गुरुम् > रू > रून् ; कविम् > वी > वीन्	
कम् > कौ > कान्	एताम् > एते > एताः		वदति > तः > न्ति वदसि > थः > थ वदमि > वः > मः
काम् > के > काः	एतत् > एते > एतानि त्वाम्/त्वा > युवाम्/वाम् > युष्मान्/वः	अम्बाम् > बे > बाः; भवतीम् > त्यौ > तीः; सीमानम् > नौ > म्नः सरितम् > तौ > तः; मातरम् > रौ > तृः धेनुम् > नू > नूः; मतिम् > ती > तीः	भविष्यकालः वदिष्यति ...
किम् > के > कानि	माम्/मा > आवाम्/नौ > अस्मान्/नः	मित्रम् > त्रे > त्राणि; नाम > मनी / म्नी > मानि भवत् > ती > न्ति; धातृ > णी > तृणि मधु > नी > धूनि; वारि > णी > रीणि	

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

प्रश्नः praśnaḥ	सर्वनामपदम् sarvanāmapadam	विशेष्यः viśeṣyaḥ	धातुः dhātuḥ
कथम्	तेन > ताभ्याम् > तैः (पु)	जनकेन > काभ्याम् > कैः; जानिना > भ्याम् > भिः भवता > दभ्याम् > द्विः; दात्रा / पित्रा > तृभ्याम् > तृभिः गुरुणा / कविना > भ्याम् > भिः	अनद्यतन्भूतलः
केन > काभ्याम् > कैः (पु/न)	तया > ताभ्याम् > ताभिः	अम्बया / भवत्या > भ्याम् > भिः; सीम्ना > मभ्याम् > मभिः सरिता > दभ्याम् > द्विः; मात्रा > तृभ्याम् > तृभिः धेन्वा / मत्या > भ्याम् > भिः	अवर्तत > तेताम् > न्त अवर्तथाः > तेथाम् > तध्वम् अवर्ते > तावहि > तामहि
कया > काभ्याम् > काभिः	त्वया > युवाभ्याम् > युष्माभिः	मित्रेण > त्राभ्याम् > त्रैः; नाम्ना > भ्याम् > भिः भवता > दभ्याम् > द्विः; धात्रा > तृभ्याम् > तृभिः मधुना / वारिणा > भ्याम् > भिः	
मया > आवाभ्याम् > अस्माभिः	तस्मै > ताभ्याम् > तेभ्यः (पु)	जनकाय > काभ्याम् > केभ्यः; जानिने > भ्याम् > भ्यः भवते > वदभ्याम् > वदभ्यः; दात्रे / पित्रे > तृभ्याम् > तृभ्यः गुरवे / कवये कविये > भ्याम् > भ्यः	
किमर्थम्	तस्यै > ताभ्याम् > ताभ्यः	अम्बायै / भवत्यै > भ्याम् > भ्यः; सीम्ने > मभ्याम् > मभ्यः सरिते > दभ्याम् > दभ्यः; मात्रे > तृभ्याम् > तृभ्यः धेन्वै(नवे) / मत्यै(तये) > भ्याम् > भ्यः	अवदत् > ताम् > न् अवदः > तम् > त अवदम् > आव > आम
कस्मै > काभ्याम् > केभ्यः (पु/न)	तस्मै > ताभ्याम् > तेभ्यः (न)	मित्राय > त्राभ्याम् > त्रेभ्यः; नाम्ने > भ्याम् > भ्यः भवते > दभ्याम् > दभ्यः; धात्रे / तृणे > तृभ्याम् > तृभ्यः मधुने / वारिणे > भ्याम् > भ्यः	
कस्यै > काभ्याम् > काभ्यः	तुभ्यम्/ते > युवाभ्याम्/वाम् > युष्मभ्यम्/वः		
	मह्यम्/मे > आवाभ्याम्/नौ > अस्मभ्यम्/नः		

अवर्तिष्यत

अवदिष्यत

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

प्रश्नः praśnaḥ	सर्वनामपदम् Sarvanāmapadam	विशेष्यः viśeṣyaḥ	धातुः dhātuḥ
कुतः	तस्मात् > ताभ्याम् > तेभ्यः (पु)	जनकात् > काभ्याम् > केभ्यः; ज्ञानिनः > भ्याम् > भ्यः भवतः > द्भ्याम् > द्भ्यः; दातुः / पितुः > तृभ्याम् > तृभ्यः गुरोः / कवेः > भ्याम् > भ्यः;	विधिलिङ् वर्तेत > तेयाताम् > तेरन् वर्तेथाः > तेयाथाम् > तेध्वम् वर्तेय > तेवहि > तेमहि
कस्मात् > काभ्याम् > केभ्यः (पु/न)	तस्याः > ताभ्याम् > ताभ्यः	अम्बायाः / भवत्याः > भ्याम् > भ्यः; सीम्नः > मभ्याम् > मभ्यः सरितः > द्भ्याम् > द्भ्यः; मातुः > तृभ्याम् > तृभ्यः धेन्वाः/नोः > भ्याम् > भ्यः; मत्याः/तेः > भ्याम् > भ्यः	
कस्याः > काभ्याम् > काभ्यः	त्वत् > युवाभ्याम् > युष्मत्	मित्रात् > त्राभ्याम् > त्रेभ्यः; नाम्नः > भ्याम् > भ्यः भवतः > द्भ्याम् > द्भ्यः; धातुः / धातृणः > तृभ्याम् > तृभ्यः मधुनः / वारिणः > भ्याम् > भ्यः	
	मत् > आवाभ्याम् > अस्मत्		
कस्य	तस्य > तयोः > तेषाम् (पु)	जनकस्य > योः > कानाम्; ज्ञानिनः > नोः > निनाम् भवतः > तोः > ताम्; दातुः / पितुः > त्रोः > तृणाम् गुरोः > गुर्वोः > रूणाम्; कवेः > व्योः > वीनाम्	वदेत् > देताम् > देयुः वदेः > देतम् > देत वदेयम् > देव > देम
	तस्याः > तयोः > तासाम्	अम्बायाः > बयोः > नाम्; भवत्याः > त्योः > नाम्; सीम्नः > नोः > म्नाम् सरितः > तोः > ताम्; मातुः > त्रोः > तृणाम् धेन्वाः/नोः > न्वोः > नूनाम्; मत्याः/तेः > त्योः > तीनाम्	
कस्य > कयोः > केषाम् (पु/न)	तस्य > तयोः > तेषाम् (न)	मित्रस्य > त्रोः > त्राणाम्; नाम्नः > म्नोः > म्नाम् भवतः > तोः > ताम्; धातुः/धातृणः > धात्रोः/तृणोः > तृणाम् मधुनः > नोः > धूनाम्; वारिणः > णोः > रीणाम्	
कस्याः > कयोः > कासाम्	तव/ते > युवयोः/वाम् > युष्माकम्/वः		
	मम/मे > आवयोः/नौ > अस्माकम्/नः		

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

प्रश्नः praśnaḥ	सर्वनामपदम् sarvanāmapadam	विशेष्यः viśeṣyaḥ	धातुः dhātuḥ
कुत्र / कदा	तस्मिन् > तयोः > तेषु (पु)	जनके > योः > केषु; ज्ञानिनि > नोः > षु भवति > तोः > त्सु; दातरि / पितरि > त्रोः > तृषु गुरो > वोः > रुषु; कवौ > व्योः > विषु ~~वीनाम्~~ विषु	आज्ञा वर्तताम् > तेताम् > तन्ताम् वर्तस्व > तेथाम् > तध्वम् वर्ते > तावहै > तामहै
कस्मिन् > कयोः > केषु (पु/न)	तस्याम् > तयोः > तासु	अम्बायाम् > बयोः > सु; भवत्याम् > त्योः > षु; सीम्नि/सीमनि > म्नोः > म्सु; सरिति > तोः > त्सु; मात्रे > त्रोः > तृषु धेन्वाम्/नौ > न्वोः > षु; मत्याम्/तौ > त्योः > षु	
कस्याम् > कयोः > कासु	त्वयि > युवयोः > युष्मासु	मित्रे > त्रोः > त्रेषु; नाम्नि/नामनि > म्नोः > सु भवति > तोः > त्सु; धातरि/धातृणि > धात्रोः/तृणोः > तृषु मधुनि > नोः > षु; वारिणि > णोः > षु	
	मयि > आवयोः > अस्मासु		
हे		जनक > कौ > काः; ज्ञानिन् > निनौ > निनः भवन् > वन्तौ > वन्तः; दातः > तारौ > तारः; पितः > तरौ > तरः गुरो > रू > रवः; कवे > वी > वयः अम्बे > बे > बाः; भवति > त्यौ > त्यः; सीमन् > नौ > नः सरित् > तौ > तः; मातः > तरौ > तरः धेनो > नू > नवः; मते > ती > तयः मित्र > त्रे > त्राणि; नाम/मन् > मनी/म्नी > मानि भवत् > ती > न्ति; धातृ/धातः > धातृणी > धातृणि मधु/धो > नी > धूनि; वारि/वारे > णी > रीणि	वदतु > ताम् > न्तु वद > तम् > त वदानि > आव > आम

सम्भाषणम् (sambhāṣaṇam) - Conversation

**परिचयः paricayaḥ - Introduction of
शब्दरूपसारणी śabdarūpasāraṇī songs**

शब्दरूपसारणी śabdarūpasāraṇī Song

अहम् त्वं सः सा अयम् इयम् , अः। अस्मि, असि।
मां त्वां तं ताम् इमम् इमाम् , अम्। पृच्छ वद।
मया त्वया तेन तया, इन या ना। किं कृतम्?
मह्यं तुभ्यं तस्मै तस्यै, आय यै ने। देहि नमः।
मत् त्वत् तस्मात् तस्याः, आत् याः नः। परं वद।
मम तव तस्य तस्याः, स्य याः नः। नाम वद।
मत् त्वत् तस्य तस्याः, उः एः ओः। किम् इच्छसि?
मयि त्वयि तस्मिन् तस्याम् , ओ याम् नि। ज्वलति अग्निः।

aham tvam saḥ sā ayam iyam, aḥ| asmi asi|
mām tvām taṁ tām imam imām, am| pṛccha vada|
mayā tvayā tena tayā, ina yā nā| kiṁ kṛtam
mahyam tubhyam tasmai tasyai, āya yai ne| dehi namaḥ|
mat tvat tasmāt tasyāḥ, āt yāḥ naḥ| param vada|
mama tava tasya tasyāḥ, sya yāḥ naḥ| nāma vada|
mat tvat tasya tasyāḥ, uḥ eḥ oḥ| kim icchasi
mayi tvayi tasmin tasyām, o yām ni| jvalati agniḥ|

शब्दरूपसारणी śabdarūpasāraṇī Song

यूयं वयं ते ताः इमे इमाः

युष्मान् अस्मान् तान् ताः इमान् इमाः॥

युष्माभिः अस्माभिः तैः ताभिः एभिः आभिः

युष्मभ्यम् अस्मभ्यं तेभ्यः ताभ्यः एभ्यः आभ्यः॥यूयं वयं.....

युष्मत् अस्मत् तेभ्यः ताभ्यः एभ्यः आभ्यः

युष्माकम् अस्माकं तेषां तासाम् एषाम् आसाम्॥यूयं वयं.....

युष्मासु अस्मासु तेषु तासु एषु आसु

ऐः भिः एभ्यः नाम् एषु आम् च सु॥यूयं वयं.....

युष्माभिरस्माभिस्तैस्ताभिरेभिराभिः तेभ्यस्ताभ्य एभ्य आभ्यः

इति सन्धिं कृत्वा पठनीयम्।

yūyaṁ vayaṁ te tāḥ ime imāḥ

yuṣmān asmān tān tāḥ imān imāḥ ||

yuṣmābhiḥ asmābhiḥ taiḥ tābhiḥ ebhiḥ ābhiḥ

yuṣmabhyam asmabhyaṁ tebhyaḥ tābhyaḥ ebhyaḥ ābhyaḥ || yūyaṁ
vayaṁ .....

yuṣmat asmat tebhyaḥ tābhyaḥ ebhyaḥ ābhyaḥ

yuṣmākam asmākam teṣāṁ tāsām eṣām āsām || yūyaṁ vayaṁ .....

yuṣmāsu asmāsu teṣu tāsu eṣu āsu

aiḥ bhiḥ ebhyaḥ nām eṣu ām ca su || yūyaṁ vayaṁ .....

yuṣmābhirasmābhistaistābhirebhirābhiḥ tebhyaḥ tābhya ebhya ābhyaḥ

iti sandhiṁ kṛtvā paṭhanīyam |

गीतम् : संस्कृतेन सम्भाषणं कुरु

संस्कृतेन सम्भाषणं कुरुऽऽ, जीवनस्य परिवर्तनं कुरु
यत्र यत्र गच्छसि पश्य तत्र संस्कृतं
संस्कृतेः संरक्षणं कुरुऽऽ ॥ संस्कृतेन॥

saṁskṛtena sambhāṣaṇaṁ kuru", jīvanasya parivartanaṁ kuru
yatra yatra gacchasi paśya tatra saṁskṛtaṁ
saṁskṛteḥ saṁrakṣaṇaṁ kuru" || saṁskṛtena ||

जीवनस्य लक्ष्यमस्ति किम्?
जीवनस्य लक्ष्यमेव संस्कृतस्य वर्धनम्।
स्फूर्तिरस्ति, तत्र प्रीतिरस्तिः
स्फूर्तिरस्ति, प्रीतिरस्तिः संस्कृतस्य वर्धने।
जिजीविषाम संस्कृताय रक्षयाम संस्कृतिं
समर्पयाम संस्कृताय जीवनम्ऽऽ ॥ संस्कृतेन॥

jīvanasya lakṣyamasti kim?
jīvanasya lakṣyameva saṁskṛtasya vardhanam |
sphūrtirasti, tatra prītirastiḥ
sphūrtirasti, prītirastiḥ saṁskṛtasya vardhane |
jijīviṣāma saṁskṛtāya rakṣayāma saṁskṛtiṁ
samarpayāma saṁskṛtāya jīvanam" || saṁskṛtena ||

जागृत्याम वयं प्रेरयाम
जागृत्याम प्रेरयाम सर्वहिन्दुसोदरान्
सम्पिबाम वयं पाययाम
सम्पिबाम पाययाम संस्कृतामृतं सदा।
देशहितचिन्तनं विना यस्य जीवनम्
व्यर्थमिव तस्य गह्यजीवनम्॥ संस्कृतेन॥

jāgryāma vayaṁ prerayāma
jāgryāma prerayāma sarvahindusodarān
sampilbāma vayaṁ pāyayāma
sampilbāma pāyayāma saṁskṛtāmṛtaṁ sadā |
deśahitacintanaṁ vinā yasya jīvanam
vyarthamiva tasya garhyājīvanam" || saṁskṛtena ||

ऐक्यमस्तु अचलबुद्धिरस्तु
ऐक्यमस्तु अचलास्तु संस्कृताभिमानिनाम्।
धीरतास्तु नैव भीतिरस्तु
धीरतास्त्वभीतिरस्तु मास्तु उदासीनता
मातृभूमिसेवनम् दीनदलितरक्षणम्
संस्कृतप्रचार एव जीवनम् ॥ संस्कृतेन॥

aikyamastu acalabuddhirastu
aikyamastu acalāstu saṁskṛtābhimāninām |
dhīratāstu naiva bhītirastu
dhīratāstvvabhītirastu māstu udāsīnatā
mātrbhūmisevanam dīnadalitarakṣaṇam
saṁskṛtapracāra eva jīvanam || saṁskṛtena ||

India and the Future of the World

There must be a group forming a strong body of cohesive will with the spiritual knowledge to save India and the world. It is India that can bring truth in the world. By manifestation of the divine Will and Power alone India can preach her message to the world and not by imitating the materialism of the West. By following the divine Will India shall shine at the top of the spiritual mountain and show the way of truth and organise world unity.

The Mother

*Seer, Occultist and Spiritual Collaborator of Sri Aurobindo
(21st February 1878 – 17th November 1973)*

References

- ❑ Narendra. (1997). *Functional Sanskrit: its communicative aspect*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram.
- ❑ Narendra. (2003). *Speak Sanskrit: the easy way*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram.
- ❑ श्रीअरविन्दाश्रमे संस्कृतम्. (n.d.). Retrieved October 5, 2019, from श्रीअरविन्दाश्रमे संस्कृतम्: <https://motherandsriaurobindo.in/sanskrit/default.php>
- ❑ Banerjee, A. (2014, November 14). “The Future of India and the World”: An Interview with the Mother by Chamanlal: Overman Foundation. Retrieved October 5, 2019, from Overman Foundation: <https://overmanfoundation.wordpress.com/2014/11/14/the-future-of-india-and-the-world-an-interview-with-the-mother-by-chamanlal/>

संस्कृतजीवनमस्तु वः
saṃskṛtajīvanamastu vaḥ

NPTEL ONLINE CERTIFICATION COURSES

*Thank
you*

